

Tomasz SKIBIŃSKI SAC*

INTER PERFECTOS CHRISTI
– INTER PRAEFECTOS VALENTINIANI.
SŁUŻBA PUBLICZNA I POSŁUGA BISKUPIA SYDONIUSZA
APOLINAREGO W ŚWIETLE KOLEKCJI LISTÓW

Sydoniusz Apolinary, galijski arystokrata i biskup Augustonemetum (Clermont-Ferrand) pozostawił nam w swoich pismach nieocenione źródło informacji na temat wielu aspektów życia w południowej Galii w schyłkowym okresie panowania rzymskiego. Samo miejsce jego pochodzenia i działalności to teren, na którym od dawna obok Rzymian żyły grupy „barbarzyńców”, cieszących się dość dużą autonomią. Z biegiem czasu terytoria przez nich zajmowane stawały się samodzielnymi enklawami, a władza cesarska na tych terenach stawała się tylko nominalna¹.

Sydoniusz (*Caius Sollius Modestus Apollinaris Sidonius*) urodził się ok. 431 r. w bogatej rodzinie arystokracji galo-rzymskiej². Trwające ok. 60 lat życie Sydoniusza Apolinarego możemy podzielić na trzy zasadnicze okresy o zbliżonej długości: dzieciństwo i młodość, służba publiczna, kapłaństwo i biskupstwo³.

Do podjęcia obowiązków służby publicznej predestynowały Sydoniusza rodzinne tradycje i przygotowanie. Wywodził się bowiem z rodziny arystokracji galijskiej zaangażowanej w służbę publiczną, a po otrzymaniu wychowania i wykształcenia stosownego do swojej pozycji społecznej⁴ zaangażował się

* Dr Tomasz Skibiński SAC – asystent w Katedrze Historii Starożytnej na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; e-mail: t.skibinski@uksw.edu.pl.

¹ Por. J. Vogt, *Upadek Rzymu*, tłum. A. Łukaszewicz, Warszawa 1993, 245. Zwięzłą prezentację historyczno-kulturową okresu V w. w Zachodnim Cesarstwie Rzymskim w kontekście życia i działalności Sydoniusza Apolinarego przedstawia J. Styka, *Sydoniusz Apollinaris i kultura literacka w Galii V wieku*, Prace Komisji Filologii Klasycznej PAU 38, Kraków 2008, 16-33.

² Informacje na temat rodziny Apollinari w: P. Mascoli, *Gli Apollinari. Per la storia di una famiglia tardoantica*, Quaderni di „Invigilata lucernis” 39, Bari 2010.

³ Podstawowe informacje na temat Sydoniusza w: S. Pricoco, *Sidonio Apollinare*, NDPAC III 4927-4930. W języku polskim epokę i autora przedstawia obszernie J. Styka (*Sydoniusz Apollinaris*, s. 16-68).

⁴ Choć nie mamy zbyt dokładnych informacji o przebiegu edukacji Sydoniusza, można przypuszczać, że przebiegała ona według przyjętych wówczas schematów. Studia gramatyczne odbył prawdopodobnie w Lyonie, a retoryczne w Arles; por. Styka, *Sydoniusz Apollinaris*, s. 55-56. Na temat roli edukacji i wykształcenia w Galii w świetle listów Sydoniusza, por. tamże, s. 277-299.

w tę samą służbę, o czym pisze do Filimatusza, którego zachęca do udziału w radach prefektury:

„Idźże teraz i usuń mnie z senatu, poznawszy mnie z mocy prawa wyborczego, dlaczego ja dla osiągnięcia godności dziedzicznej z nieustannym zabiegam staraniem; ja, którego ojciec, teść, dziadek, pradziadek błyszczeli prefekturami miejskimi i pretoriańskimi, naczelnymi stanowiskami administracyjnymi i wojskowymi”⁵.

Od młodości był przygotowywany do pełnienia wysokich funkcji publicznych⁶ i taką działalność zgodnie z etosem arystokracji swej epoki prowadził za panowania trzech cesarzy: Awitusa (455-456), Majoriana (457-461) i Antemiusza (467-472)⁷. Małżeństwo z córką Awitusa, jednego z ostatnich cesarzy, z pewnością ułatwiło mu podjęcie tych zadań, choć rychła śmierć teścia zamordowanego w kontekście konfliktów z Rycymerem i kolejnym cesarzem Majorianem na pewno i jego samego naraziła na niebezpieczeństwo. Sydoniusz pozostał jednak bliskim współpracownikiem kolejnych władców, dochodząc do wysokiego stanowiska prefekta Rzymu. Po ukończeniu pełnienia urzędu w roku 469 powrócił jednak do Owernii i rozpoczął trzeci etap swojego życia.

Przyjął wówczas święcenia kapłańskie, a w 471 r. został wybrany biskupem Augustonemetum. Z dużym dynamizmem podjął obowiązki biskupa, które w tym okresie obejmowały nie tylko zarządzanie diecezją i pracę duszpasterską, ale także niektóre funkcje władzy świeckiej, do których zresztą był znakomicie przygotowany i zaprawiony przez dotychczasową działalność.

⁵ Sidonius Apollinaris, *Epistula* I 3, 1, éd. A. Loyer: Sidoine Apollinaire, t. 2: *Correspondance livres 1-5*, Paris 2003², 10, tłum. M. Brożek: Sydoniusz Apolinary, *Listy i wiersze*, Polska Akademia Umiejętności. Biblioteka przekładów z literatury starożytnej 14, Kraków 2004, 6-7.

⁶ W liście do Numancjusza wspomina: „Słyszałem go [Flawiusza Nicetiusza] jako młodzieniec, niedawno wyszedłszy z lat chłopięcych, gdy ojciec mój jako prefekt pretorium przewodniczył trybunałom galijskim. W czasie jego urzędowania konsul Astyriusz otworzył bramy swego konsulatu ubrany w uroczystą trabę. Byłem blisko fotelu kurulnego, choć nie kryjąc się z powodu stanu, na pewno jednak nie siedząc z powodu wieku” (tamże VIII 6, 5, éd. A. Loyer: Sidoine Apollinaire, t. 3: *Correspondance livres 6-9*, Paris 2003², 93-94, tłum. Brożek, s. 145). To zasiadanie w łoży honorowej nie było tylko wyróżnieniem, ale znakiem, że rodzina przygotowuje go do wysokich godności, por. Styka, *Sidonius Apollinaris*, s. 55.

⁷ Najważniejsze wydarzenia tego etapu życia Sydoniusza są następujące. W wieku ok. 20 lat poślubił on Papinillę, córkę Awitusa, który 9 lipca 455 r. został obwołany imperatorem, zastępując Petroniusza Maksymusa zamordowanego w kontekście najazdu i złupienia Rzymu przez Wandalów. Teść Sydoniusza panował do września 456 r. kiedy został zmuszony do abdykacji, konsekrowany na biskupa Piacenzy a niedługo potem zamordowany przez żołnierzy Rycymera (*magister utriusque militiae*) i Majoriana (*comes domesticorum*). Sydoniusz pozyskał sobie także zyczliwość kolejnego cesarza Majoriana, lecz kiedy także ten w 461 r. w czasie buntu Rycymera został zmuszony do abdykacji a następnie zamordowany, nasz autor wycofał się z życia publicznego i osiadł w majątku *Avitacum* w Owernii. Ten „prywatny” okres życia Sydoniusza zakończył się w roku 467, kiedy cesarzem został Antemiusz Prokopiusz. Sydoniusz ponownie został bliskim współpracownikiem cesarza i wtedy osiągnął najwyższy urząd w swojej karierze politycznej zostając prefektem Rzymu (*praefectus urbi Romae*).

Praktycznie od początku swej posługi biskupiej zaangażował się w organizowanie oporu przeciw Wizygotom. W czasie ich inwazji na Owernię w latach 473-475 pełnił rolę gubernatora prowincji. W konsekwencji, po zdobyciu regionu, został osadzony w twierdzy wizygockiej Liwia w pobliżu dzisiejszego Carcassonne. Do swej diecezji powrócił w 476 lub 477 r. Ostatnie lata życia spędził we względnie spokojnym wykonaniu posługi biskupa.

Na podstawie odniesień do wydarzeń epoki zawartych w listach datę śmierci Sydoniusza ustala się na lata 486-487. Krótko po śmierci zaczęto go czcić jako świętego. W Clermont-Ferrand jego wspomnienie jest obchodzone 23 sierpnia.

Pozostawił zbiór wspomnianych listów oraz utworów poetyckich, przy czym dzieła obu grup zostały wybrane do publikacji z większej liczby⁸. Ten proces przygotowania listów nie pomniejsza wartości zbioru dla naszych badań, ponieważ kolekcja listów, choć nie jest kompletna, obejmuje utwory, które sam autor uznał za najlepsze tak pod względem formy jak i treści, a akceptując je do publikacji utworzył zbiór w pewien sposób programowy.

Niniejszy artykuł opiera się na listach Sydoniusza i podejmuje najpierw zagadnienie motywacji, które przyświecały mu w podjęciu i sprawowaniu służby publicznej, a następnie skłoniły go do porzucenia jej i podjęcia obowiązków duchownych. Tytuł artykułu nawiązuje do listu wysłanego do Ferreolusa (VII 12) w którym Sydoniusz, gratulując przyjacielowi podjęcia powołania duchownego stwierdza: „Słuszniej cię postawić między wyznawcami Chrystusa niż między prefektami Walentyniana (*iustus fieri, si inter perfectos Christi quam si inter praefectos Valentiniani constituere*)”⁹.

Czas aktywności Sydoniusza to okres, w którym władza Rzymu na terenie Galii chyliła się ku upadkowi. W kontekście tych przemian Sydoniusz reprezentuje i przedstawia galo-rzymską wykształconą elitę, w której dominowali przedstawiciele rodów senatorskich oraz miejscowej arystokracji rodowej i urzędniczej jako grupę mniejszościową. Z jednej strony wysoko ceniła ona wartości umysłowe i artystyczne, a z drugiej miała świadomość swoistego wyobcowania w morzu szerzącego się barbarzyństwa, zarówno tego przynieszonego przez przybyszów zza limesu, jak i tego szerzącego się wśród niewykształconych

⁸ O genezie zbioru listów, który interesuje nas w niniejszym artykule, Sydoniusz pisze do Konstancjusza, który zachęcił go też do wydania zbioru i został jego wydawcą: „Od dawna mi zalecasz [...] abym swe listy co bardziej udane, z różnych okazji powstałe, jak je wywołała jakaś sprawa, osoby czy okazja, przetrząsnął w odpisach, przejrzał i zebrał wszystkie w jeden zbiór” (Sidonius Apollinaris, *Epistula* I 1, 1, ed. Loyen, t. 2, s. 2, tłum. Brożek, s. 3). Na zakończenie pierwszego zbioru obejmującego listy I 1 - VII 18, dodaje także: „Posyłam ci żadaną pracę, dorywczo zebrane listy. Mało mi ich do ręki wpadło, bo nic dotychczas nie myślałem o skomponowaniu tej książeczki i nie mogłem znaleźć rzeczy niepilnowanych” (tamże VII 18, 1, ed. Loyen, t. 3, s. 79, tłum. Brożek, s. 130). Powstał w ten sposób zbiór, który w pierwotnym zamyśle obejmował 7 ksiąg, a następnie został poszerzony o dwie kolejne: ósmą – sporządzoną na prośbę Petroniusza (por. tamże VIII 1, 1, ed. Loyen, t. 3, s. 82; VIII 16,1, ed. Loyen, t. 3, s. 127) i dziewiątą – na prośbę Firmina (por. tamże IX 1, ed. Loyen, t. 3, s. 130-131; IX 16, 1-2, ed. Loyen, t. 3, s. 178).

⁹ Tamże VII 12, 4, ed. Loyen, t. 3, s. 66, tłum. Brożek, s. 132.

Rzymian¹⁰. Odpowiednie wykształcenie nie było wartością dodaną arystokracji, ale istotną cechą przenoszącą ją do całkowicie odrębnej grupy. W liście do Arbogasta, wyrażając radość z uczoneści adresata, Sydoniusz pisze:

„I ty [...] co dzień doświadczasz tego, jak bardzo wykształceni wyprzedzają niewykształconych, jak ludzie zwierzęta”¹¹.

W liście do Eryfiusza napisanym prawdopodobnie w roku 469¹², opowiadając o uroczystościach przy grobie św. Justyna, relacjonuje:

„różne grupy stanów tu i tam się rozeszły, a my, przodujący obywatele, postanowiliśmy zejść się razem przy grobie konsula Syagriusza”¹³.

Ta świadomość pierwszeństwa, przynależności do grona „przodujących obywateli”, przekładała się na postrzeganie znaczenia działalności publicznej¹⁴ jako powinności wobec społeczeństwa i państwa. To przez nią nie tylko sam Sydoniusz podejmuje urzędy, ale także wzywa i zachęca innych do takiej służby.

Charakterystyczny w tym względzie jest list I 6 skierowany do Eutropiusza¹⁵, z którym Sydoniusza łączyło m.in. „koleżeństwo w służbie wojskowej”¹⁶. Już na samym początku Sydoniusz wyjaśnia adresatowi powód napisania listu: „żeby ciebie z dna domowego zasiedzenia wydobyć i wezwać do podjęcia służby w szeregach cesarskich”¹⁷. Eutropiusz – uzasadnia autor – ma posiadłości potrzebne w służbie publicznej, brak mu jednak odwagi, by ją zacząć. Jest też przedsiębiorczy – czego dowodzi jego praca w domu – i pochodzi z roku senatorskiego, a ogranicza się do pracy na roli. Okryłby się wstydem gdyby „miał pozostać między poganiaczami wołów i pasterzami chrumkających świń”¹⁸.

¹⁰ Por. Styka, *Sydoniusz Apollinaris*, s. 261-262.

¹¹ Sidonius Apollinaris, *Epistula* IV 17, 2, ed. Loyen, t. 2, s. 150, tłum. Brożek, s. 75.

¹² Por. A. Loyen, *Chronologie des lettres*, w: Sidoine Apollinaire, t. 2: *Correspondance livres I-5*, s. 256.

¹³ Sidonius Apollinaris, *Epistula* V 17, 4, ed. Loyen, t. 2, s. 202: „itaque cum passim varia ordinum corpora dispergerentur, placuit ad conditorium Syagrii consulis civium primis una coire”, tłum. Brożek, s. 100.

¹⁴ Na temat postrzegania aktywności publicznej przez Sydoniusza por. Styka, *Sydoniusz Apollinaris*, s. 299-310.

¹⁵ Na początku listu Sydoniusz wspomina o podróży do Rzymu, co pozwala datować go na rok 467, por. Loyen, *Chronologie des lettres*, t. 2, s. 245.

¹⁶ Sidonius Apollinaris, *Epistula* III 6, 1, ed. Loyen, t. 2, s. 93, tłum. Brożek, s. 47. To późniejszy list do tego samego adresata.

¹⁷ Tamże I 6, 1, ed. Loyen, t. 2, s. 18, tłum. Brożek, s. 11.

¹⁸ Tamże I 6, 2-3, ed. Loyen, t. 2, s. 18-19, tłum. Brożek, s. 11. W tej wypowiedzi Jerzy Styka (*Sydoniusz Apollinaris*, s. 301) zwraca uwagę na ironię i pogardliwe traktowanie pracy na roli, która stała u podstaw rzymskiego pojęcia kultury. Od czasów kiedy tę pracę wychwalali wielcy pisarze minęło jednak wiele lat, a sytuacja zmieniła się na tyle, że te starorzyskie postawy zostały przewartościowane. Na temat pracy na roli w historii Rzymu zob. R. Rodríguez López, *La agricultura como „officium” en el mundo Romano*, „Revue Internationale des droits de l’Antiquité” 48 (2002) 185-202.

Tego typu zajęcia – zdaniem Sydoniusza – przystoją zażywającym wypoczynku weteranom, a nie młodemu człowiekowi, jakim jest Eutropiusz¹⁹.

Wzywa więc przyjaciela do przebudzenia, by „obwiedły i słaby duch” zerwał się z ocieźiałej beczynności do większych czynów²⁰, w przeciwnym razie Eutropiusza, jak wieśniaka bez znaczenia, będą wyprzedzać ludzie niegodni, na co on sam będzie patrzył z bólem²¹. Przyrzeka też przyjacielowi, że jeśli podejmie tę służbę, Sydoniusz będzie mu „sprzymierzeńcem i pomocnikiem, przewodnikiem i uczestnikiem”²².

Zachęty Sydoniusz okazały skuteczne i w liście III 6 Sydoniusz gratuluje Eutropiuszowi objęcia prefektury Galii, zauważając: „jak wy dochodzicie do szczytów godności, tak my do szczytów naszych oczekiwania” i uznając też, że w drodze do tej wysokiej funkcji niemałą rolę odegrały jego własne zachęty²³.

Wzywanie przyjaciela do służby publicznej i radość z jej podjęcia nie miały dla Sydoniusza tylko znaczenia prywatnego, i nie były ukierunkowane na szczęście samego tylko Eutropiusza; ich celem było dobro całej prowincji, bo – jak zauważa Sydoniusz w tym liście – „Ludzie Prowincji trafnie mówią: za dobry należy uważać rok nie tak wielkich plonów, jak wielkich rządów”²⁴.

Do porzucenia pracy rolniczej na rzecz służby publicznej Sydoniusz wzywa także Syagriusza. Zaznacza, że ta zmiana będzie w istocie zwróceniem Syagriusza ojcu, ojczyźnie i przyjacielom, bo nadmiar zaangażowania włożony w uprawę pola sprawia, że to właściciel staje się jego własnością, dlatego nawołuje do równowagi między zajmowaniem się sprawami domowymi, a troską o swą przyszłość i o urzędy, jakie Syagriusz może sprawować²⁵.

O innej służbie Sydoniusz pisze w liście do nieznanego skądinąd Pastora, przekonując adresata do podjęcia się poselstwa i wyjazdu do Arles (Arelate) w sprawie, której także nie precyzuje²⁶. W swoim piśmie docenia skromność Pastora, wyraża zrozumienie dla jego nieobecności na zebraniu, w czasie którego mógł spodziewać się przyznania poselstwa, zauważając przy tym, że wielu jest takich, którzy w pogoni za popularnością zabiegają o takie funkcje,

¹⁹ Por. Sidonius Apollinaris, *Epistula* I 6, 4, ed. Loyen, t. 2, s. 19, tłum. Brożek, s. 11: „Ostatecznie – co ty sobie nazywasz zaprawą młodości, to jest w istocie wypoczynkiem weteranów: w ich rękach wysłużonych zardzewiały miecze ustępują późnej motyce”.

²⁰ Por. tamże I 6, 3, ed. Loyen, t. 2, s. 18-19, tłum. Brożek, s. 11.

²¹ Por. tamże I 6, 4, ed. Loyen, t. 2, s. 19, tłum. Brożek, s. 11.

²² Tamże I 6, 5, ed. Loyen, t. 2, s. 19-20, tłum. Brożek, s. 11. Pomoc i wzajemne wsparcie, jakie Sydoniusz obiecuje adresatowi listu, są jednym z istotnych elementów kształtujących etos arystokracji późnoantycznej.

²³ Por. tamże III 6, 1, ed. Loyen, t. 2, s. 93, tłum. Brożek, s. 47-48. Krótki komentarz do tego listu w: Styka, *Sydoniusz Apollinaris*, s. 304.

²⁴ Sidonius Apollinaris, *Epistula* III 6, 3, ed. Loyen, t. 2, s. 94, tłum. Brożek, s. 48.

²⁵ Por. tamże VIII 8, ed. Loyen, t. 3, s. 101-102, tłum. Brożek, s. 149-150. Na temat tego listu zob. także Styka, *Sydoniusz Apollinaris*, s. 303.

²⁶ To list V 20 skierowany do Pastora, napisany w 467 r., dotyczący wyjazdu, w którym uczestniczył także sam Sydoniusz. por. Loyen, *Chronologie des lettres*, t. 2, s. 257.

choć nie są ich godni. Jednocześnie stwierdza, że dalsze uchylanie się od podjęcia wyznaczonego zadania będzie wyglądało już na gnuśność²⁷.

Dobrze rozwijającą się i sprawowaną z dużym przekonaniem i zaangażowaniem służbę publiczną Sydoniusz przerywa po zakończeniu funkcji prefekta Rzymu (*praefectus urbis Romae*). To wtedy, w wieku niespełna 40 lat, a więc wtedy kiedy arystokraci rzymscy zazwyczaj dopiero zbliżali się do pełnienia najzaszczytniejszych funkcji przewidzianych w *cursus honorum*, wycofał się z pełnienia urzędów, do których wcześniej innych wzywał i podjął posługę duchowną.

Czy możemy w dziełach Sydoniusza znaleźć uzasadnienie albo wyjaśnienie tej zmiany? Charakterystyczny jest list Sydoniusza skierowany do Konsencjusza²⁸ – poety z Narbony (VIII 4). Autor rozpoczyna od pochwały willi adresata będącej wspaniałym miejscem twórczości literackiej i spotkań przyjacielskich. Nie szczędzi też słów zachwytu nad utworami, dzięki którym Konsencjusz zaskarbia sobie wdzięczność u współczesnych i sławę u potomnych²⁹, dochodząc jednak do celu swojego listu stwierdza:

„Ale – co trzeba otwarcie powiedzieć: takim zajęciom słusznie oddawał się czy zajmował się nimi, wiek młody. Teraz czas czytać rzeczy poważne, poważnie pisać. I raczej o wiecznym życiu rozmyślać, oraz nader często pamiętać, że po śmierci będą się liczyć nie nasze dziełka, lecz czyny”³⁰.

Konsencjusz był przyjacielem Sydoniusza, obaj byli właścicielami ziemskimi, wysokimi urzędnikami państwowymi i poetami, było więc między nimi wiele podobieństw. List powstał w latach 478-480³¹, po prawie dziesięcioletniej posłudze biskupiej Sydoniusza i biskup Augustonemetum wzywa w nim przyjaciela do *conversio*, którą dekadę wcześniej sam przeżył³². Nawołuje też do konkretnych dzieł chrześcijańskiego miłosierdzia:

„A mówię to w tej chwili [...] żebyś ty, który z łaski Chrystusa jesteś święty w sobie, już i na zewnątrz czcigodny swój kark i serce pobożne poddał pod jarzmo zbawienia, i żeby język twój czuwał w niebiańskich pochwałach, dusza w myślach, prawica w darach. Szczególnie jednak prawica w darach. Bo co na kościoły rzucasz, sobie plon zbierasz. I do ćwiczenia się w tej cności chyba to przede wszystkim może cię zapalić, że – wśród jakichkolwiek

²⁷ Por. Sidonius Apollinaris, *Epistula* V 20, ed. Loyen, t. 2, s. 208-209, tłum. Brożek, s. 103.

²⁸ Na temat Konsencjusza zob. K. Golonka, *Konsencjusz Młodszy z Narbo – przedstawiciel elity intelektualnej późnoantycznej Galii (V wiek)*, „Prace Historyczne” 134 (2007) 7-24.

²⁹ Por. Sidonius Apollinaris, *Epistula* VIII 4, 2, ed. Loyen, t. 3, s. 89-90.

³⁰ Tamże VIII 4, 3, ed. Loyen, t. 3, s. 90, tłum. Brożek, s. 143.

³¹ Por. A. Loyen, *Chronologie des lettres*, w: Sidoine Apollinaire, t. 3: *Correspondance livres* 6-9, s. 216.

³² Por. J. Van Vaarden, *Sidonio Apollinare, poeta e vescovo*, *VetCh* 48 (2011) 111-112.

bogactw żyjemy, które nieświadomy mylnie zwą dobrami – to, co robimy, jest nasze, a to, co posiadamy, cudze”³³.

Łatwo zauważyć, że w momencie pisania listu Konsencjusz oddawał się raczej działalności intelektualnej i kulturze klasycznej niż życiu duchowemu. Nie wiemy czy to był jego świadomy wybór i szukanie „ucieczki” wobec destrukcji struktur Rzymskich w Galii³⁴, lecz na pewno Sydoniusz składał mu inną propozycję – porzucenie działalności świeckiej na rzecz zaangażowania religijnego.

Czym jest *conversio*, do której Sydoniusz nawołuje Konsencjusza? Trzeba podkreślić, że porzucenie świeckiej działalności publicznej i podjęcie obowiązków duchownego nie było dla Sydoniusza nagłym skokiem w próżnię i wynikiem kryzysu wewnętrznego. Badacze dostrzegają w tym akcie raczej zwieńczenie ewolucji arystokraty obdarzonego dużym talentem literackim, który pogłębia swoją wiarę i podejmując obowiązki biskupa wciela swoją kulturę i talenty w tworzenie nowej Galii pozbawionej struktur upadającego państwa rzymskiego a opartej na wierze katolickiej. Pogłębienie wiary u Sydoniusza miało miejsce w latach 60. pod kierunkiem przyjaciół, Klaudiana Mamerta i Faustusa z Riez³⁵, wiązało się też z dużymi zmianami w jego życiu. Po przyjęciu święceń Sydoniusz rezygnuje z życia małżeńskiego, choć listy są świadectwem utrzymywania kontaktu z rodziną³⁶. Można też przypuszczać, że biskup Augustonemetum, nawołując przyjaciela do *conversio*, którą sam przeżył, odzwierciedla swoje osobiste motywacje, które dziesięć lat wcześniej przekonały go do tego kroku, albo które uznawał za istotne z perspektywy kilkuletniej posługi biskupiej – w chwili pisania listu.

Analogiczne zagadnienie *conversio* Sydoniusz podejmuje w liście VII 12³⁷ do Ferreolusa³⁸. Tym razem jednak traktuje o przejściu ze służby publicznej do posługi duchownej *ex post*. Tym razem już nie zachęca do porzucania życia świeckiego na rzecz kapłaństwa, ale gratuluje adresatowi podjęcia takiej decyzji. Podobnie jak poprzedni, także ten list wymienia urzędy i zasługi adresata oraz jego przodków i krewnych, ale podkreśla, że nie chce się na tym skupiać, ponieważ:

³³ Sidonius Apollinaris, *Epistula* VIII 4, 4, ed. Loyen, t. 3, s. 90, tłum. Brożek, s. 144.

³⁴ K. Golonka (por. *Konsencjusz Młodszy z Narbo*, s. 21-22) twierdzi, że w działalności intelektualnej Konsencjusz szukał ucieczki przed trudną sytuacją polityczną, to twierdzenie jednak nie wydaje się w pełni uzasadnione.

³⁵ Por. Van Vaarden, *Sidonio Apollinare, poeta e vescovo*, s. 111; Pricoco, *Sidonio Apollinare*, NDPAC III 4928.

³⁶ Szerzej na ten temat zob. J. Grzywaczewski, *Appointing Bishops in the First Centuries*, Lublin 2013, 82-83.

³⁷ List powstał prawdopodobnie w latach 476-477, por. Loyen, *Chronologie des lettres*, t. 3, s. 215.

³⁸ Około roku 469 Ferreolus prowadzi jeszcze czynną działalność polityczną. Sydoniusz wspomina go jako członek poselstwa do cesarza przekazującego skargę na Arwanda, ówczesnego prefekta prowincji Galii i przedstawia następująco: „Tonancjusz Ferreolus, były prefekt, wnuk konsula Afraniusza Syagriusza z córki” (Sidonius Apollinaris, *Epistula* I 7, 4, ed. Loyen, t. 2, s. 22, tłum. Brożek, s. 12). Ten sam Tonancjusz Ferreolus jest też adresatem listu IX 13.

„[Pióro nasze] przeznaczone do publicznego pozdrowienia ciebie myślało [...] nie o tym, czym byłeś, lecz raczej czym jesteś obecnie”³⁹.

I nawiązując do zasług rodziny Ferreolusa i jego samego, jeszcze raz uznaje je za przeszłość w życiu adresata, mniej istotną od terażniejszości:

„To wszystko więc pominęło pióro wierząc, że twoje przywitanie już ściślej łączy się z imionami kapłanów niż senatorów, i sądząc, że słuszniej cię postawić między wyznawcami Chrystusa niż między prefektami Walentyniana”⁴⁰.

Ta zmiana w życiu Ferreolusa nie była – zdaniem Sydoniusza – błędem, lecz słusznym wyborem, najprawdopodobniej jednak nie wszyscy się z tym zgodzali, czego możemy się domyślać z zakończenia listu:

„A niechże złośliwy krytyk nie przypisuje tego pomyłce, żeś dołączył raczej do kapłaństwa [...] bezsprzecznie według znaczenia zaszczytów wyżej się liczy najniższy kapłan w stosunku do największego honorata świeckiego”⁴¹.

Wymogi stanu duchownego ograniczały Sydoniuszowi możliwość pracy literackiej. Dlatego kiedy Orezjusz prosi o nowe utwory literackie, biskup Augustonemetum – chwając uprzejmie list adresata – stwierdza, że zaprzestał tej działalności i wyjaśnia przyczyny:

„Mowa w nim [tj. w otrzymanym liście] uprzejma, w zdaniach bystra, jak zajmująca, tak niepokojąca rozkazem: mało się licząc z tym, co z obowiązków stanu teraz robię, żąda ode mnie nowych utworów. A ja od początku stanu kapłańskiego zaprzestałem tego głównie zajęcia, jako że bardzo by się mogło przyzwyczaić do łatwości, gdyby mnie opanowała gładkość wierszowania, kiedy na mnie zaczęła spoglądać powaga zadań”⁴².

Na prośbę o nowe utwory Sydoniusz uprzejmie zapowiada przesłanie Orezjuszowi starszych listów poetyckich, lecz informuje także, że nowych wierszy nie będzie pisał⁴³. Rezygnacja z twórczości literackiej jest więc świadomą decyzją biskupa Clermont-Ferrand, której pozostaje wierny, choć wcześniej pisał bardzo dużo.

W odpowiedzi na wspominaną już wyżej prośbę Firmina zbiera jednak listy do dziewiątej księgi zbioru. Także to zajęcie podjął jednak w zimie, gdy był wolny od zajęć w diecezji:

³⁹ Sidonius Apollinaris, *Epistula* VII 12, 2, ed. Loyen, t. 3, s. 65, tłum. Brożek, s. 132.

⁴⁰ Tamże VII 12, 4, ed. Loyen, t. 3, s. 66: „haec omnia praetermisit, sperans congruentius tuum salve pontificum quam senatorum iam nominibus adiungi; censuitque iustius fieri, si inter perfectos Christi quam si inter praefectos Valentiniani constituere”, tłum. Brożek, s. 132.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże IX 12, 1, ed. Loyen, t. 3, s. 160, tłum. Brożek, s. 178.

⁴³ Por. tamże IX 12, 3, ed. Loyen, t. 3, s. 161, tłum. Brożek, s. 178-179: „Będziemy zatem trzymać się jakiegoś środka: nowych wierszy nie będę dyktował, ale pošlę tobie listy, jeśli jakieś leżą wypelnione rytmami, oczywiście przed powinnością obecnego stanowiska”.

„Gdy po objeździe diecezji wróciłem do domu, zapisy, jakie bez ładu leżały na kartach starych i zaśniedziałych, zebrałem na prędcie i przepisałem jako szybki kopista, bez przeszkody, bo była to zima i nic mnie nie odrywało do szybkiego spełnienia zlecenia – chociaż pisarzowi przeszkadzała nieschnąca karta z powodu zimna, a w trzcinie powolniejsza kropla, która pod naciskiem palców, powiedziałbyś, nie spływała, lecz gięła się. Mimo to starałem się dopełnić zobowiązania, zanimby dwunasty nasz miesiąc, przez was zwany miesiącem Nумы, z ciepłym powiewem i miejscowymi deszczami połączył Fawoniusz”⁴⁴.

Jak to już zostało przedstawione wyżej, do podjęcia obowiązków pierwszej części działalności – a więc do służby publicznej – Sydoniusz był przygotowany przez tradycje rodzinne i wykształcenie, podejmował też te obowiązki, stanowiące element etosu swej warstwy społecznej, z dużą kompetencją. Obowiązki duchowne sam Sydoniusz i wielu innych arystokratów V w. podejmowało w późniejszym wieku, porzucając dawny styl życia. Ci ludzie, najczęściej wychowani w rodzinach chrześcijańskich, do stanu duchownego wnosili swe arystokratyczne pochodzenie, kontakty oraz kompetencje administracyjne. Nie zawsze mieli jednak wystarczające przygotowanie teologiczne, o czym świadczy także przykład biskupa Augustonemetum.

W liście IV 17⁴⁵ do Arbogasta najpierw z poczuciem kompetencji Sydoniusz wypowiada się o literackich walorach listu adresata i o kulturze łacińskiej, a ubolewając nad jej upadkiem na terenie ludu Trewerów nad Mozela, wyraża radość z jej przetrwania w adresacie⁴⁶. Proszony jednak o wyjaśnienia dotyczące tekstów duchownych uznaje, iż jest w tej materii *interpres improbus*⁴⁷ i doradza adresatowi gdzie może uzyskać odpowiedź:

„Co do tekstów, zwłaszcza duchownych – chcesz, żebym ci coś o nich powiedział, ja tłumacz niekompetentny. Tymczasem słuszniej o to poprosisz pobliskich kapłanów, wiekiem dojrzałych, w wierze utwierdzonych, znanych z tej działalności, w języku sprawnych, ludzi trwałej pamięci, i w ogóle wybitnie zasłużonych w sprawach wzniosłych. Bo żeby pominąć biskupa waszego miasta,

⁴⁴ Tamże IX 16, 2, ed. Loyen, t. 3, s. 178, tłum. Brożek, s. 189.

⁴⁵ Datacja listu nie jest pewna i zależy od interpretacji wyrażenia „w nas – czy obcych, czy już pragnących żyć w ukryciu (*in nobis vel peregrinis vel iam latere cupientibus*)” użytego w par. 1 listu (tamże IV 17, 1, ed. Loyen, t. 2, s. 149, tłum. Brożek, s. 75). To wyrażenie może być rozumiane – jak zauważa A. Loyen (*Chronologie des lettres*, t. 2, s. 253) – zarówno jako aluzja do powrotu z wygnania, co lokowałyby list ok. 476 r., jak i w znaczeniu duchowym jako porzucenie świata świeckiego na rzecz powołania kapłańskiego i duchownego (list pochodziłby więc z lat 470-471).

⁴⁶ Por. Sidonius Apollinaris, *Epistula* IV 17, 2, ed. Loyen, t. 2, s. 149-150, tłum. Brożek, s. 75: „Tak to wspaniałość mowy rzymskiej, jeśli jakaś gdziekolwiek jeszcze trwa, dawno już na belgijskich i nadreńskich ziemiach zniweczona, w tobie się ostała, u którego, czy zaczynasz mówić, czy kończysz, słowa nawet nie kuleją, choć prawa łacińskie u granicy upadły. Dlatego odwzajemniając pozdrowienie wyrażam radość, że przynajmniej w światłym umyśle twoim pozostały wyraźne ślady uczoności, która zanika”.

⁴⁷ Tamże VI 17, 3, ed. Loyen, t. 2, s. 150, tłum. Brożek, s. 75.

człowieka wybitnego, jednakowo świadomego cnót i ich wartości, o wiele dogodniej o wszelkie kwestie może pytać znanych ojców i przodujących kapłanów galijskich: niezbyt odległego Lupusa⁴⁸, czy niezbyt bliskiego Auspicjusza⁴⁹⁵⁰.

Można sądzić, że z powodu braku odpowiedniego teologicznego przygotowania Sydoniusz zajmuje się administracją diecezji i pracą duszpasterską, ale nie czując się kompetentny, nie podejmuje pisarstwa teologicznego, nie publikuje żadnych homilii czy komentarzy biblijnych⁵¹, co byłoby naturalną konsekwencją dotychczasowej aktywności literackiej.

Bardzo charakterystyczny jest też list V 3 napisany na przełomie lat 470/471⁵², który Sydoniusz kieruje do swego krewnego Apolinarego. Po zwróceniu uwagi na milczenie adresata Sydoniusz podaje kilka informacji o sobie, pisze o przebytej chorobie i dodaje:

„mnie, najbardziej niegodnego tak ważnego powołania, nałożono ciężar, żem biedny pierwaj zmuszony uczyć niż uczyć się, i pierwaj zabierać się do głoszenia tego, co dobre, niż do czynienia tego – jak to drzewo niepełne: nie mając czynów jakby owoców rzucam słowa jakby liście”⁵³.

Choć pokora była cechą charakterystyczną pisarzy starożytnych wydaje się, że Sydoniusz rzeczywiście był świadomy swojej odpowiedzialności za Kościół a jednocześnie nieprzygotowania teologicznego. Po upadku rzymskich struktur państwowych chciał kontynuować służbę publiczną w nowych okolicznościach podejmując nowe zadania⁵⁴ na miarę swoich – także ograniczonych – możliwości.

Sydoniusz Apolinary, jeden z najbardziej znanych i charakterystycznych pisarzy galijskich V w. poświęcił swoje życie dwom służbom. Pierwsza część jego działalności była poświęcona szeroko pojętej służbie publicznej. Predestynowały go do niej zarówno tradycje i przekonania warstwy społecznej i rodziny, jak i odpowiednie przygotowanie i wykształcenie. W okresie prawie dwudziestu lat pełnił obowiązki publiczne i zachęcał do tego samego innych przedstawicieli swej warstwy społecznej. W tym czasie też był bardzo aktywny literacko.

⁴⁸ Na temat tej postaci zob. P. Szczur, *Lupus z Troyes*, EK XI 223; M. Maritano, *Lupo di Troyes*, NDPAC II 2942-2943.

⁴⁹ Auspicjusz to biskup Tullum; na jego temat zob. M. Maritano, *Auspicio di Toul*, NDPAC I 661-662.

⁵⁰ Sidonius Apollinaris, *Epistula* IV 17, 3, ed. Loyen, t. 2, s. 150, tłum. Brożek, s. 75.

⁵¹ Por. J. Grzywaczewski, *The Passage from Romanitas to Christianitas According to Sidonius Apollinaris* († c. 486), *StPatr* 48 (2010) 298.

⁵² Por. Loyen *Chronologie des lettres*, t. 2, s. 255.

⁵³ Sidonius Apollinaris, *Epistula* V 3, 3, ed. Loyen, t. 2, s. 176-178, tłum. Brożek, s. 87-88.

⁵⁴ Por. Grzywaczewski, *Appointing Bishops in the First Centuries*, s. 82.

Kiedy w wieku niespełna 40 lat porzucił służbę publiczną na rzecz posługi w stanie duchownym w jego listach pojawia się motywacja religijna, każąca myśleć o życiu wiecznym i o dobrych czynach, które będą odgrywały rolę po śmierci. W tę służbę Sydoniusz angażuje się całkowicie, rezygnując z życia rodzinnego, porzucając dawne obowiązki publiczne a także zaprzestając bardzo aktywnej działalności literackiej. Nie podejmuje jednak pisarstwa teologicznego, nie mając w tej dziedzinie odpowiedniego przygotowania i nie czując się na tym polu kompetentny. Ta postawa i działania wydają się wynikiem ewolucji wewnętrznej, która prowadzi arystokratę ku tworzeniu nowej Galii pozbawionej już oparcia upadającego państwa rzymskiego, a budowanej na wierze katolickiej, co Autor wyraził w charakterystycznym: „censuitque iustius fieri, si inter perfectos Christi quam si inter praefectos Valentiniani constituere”⁵⁵.

INTER PERFECTOS CHRISTI – INTER PRAEFECTOS VALENTINIANI.
THE PUBLIC SERVICE AND EPISCOPAL MINISTRY
OF BISHOP SIDONIUS APOLLINARIS IN THE LIGHT OF HIS *LETTERS*

(Summary)

Sidonius Apollinaris was a member of the Gallo-Roman aristocracy in the Vth century. His letters are a valuable source of information about many aspects of life in Gaul in the final period of the Roman Empire. The article presents the public service performed by Sidonius for nearly 20 years, which he then abandoned in favour of pastoral and Episcopal service, for a similar period of time. It aims to answer the question: what place did public service occupy in Sidonius' life as a member of the Gallic aristocracy and what motivated him to take up an Episcopal ministry.

Key words: Sidonius Apollinaris, Letters, public service, episcopal ministry.

Słowa kluczowe: Sydoniusz Apolinary, *Listy*, służba publiczna, posługa biskupia.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

SIDONIUS APOLLINARIS, *Epistulae*, éd. A. Loyen: Sidoine Apollinaire, vol. 2: *Correspondance livres 1-5*, vol. 3: *Correspondance livres 6-9*, Paris 2003², tłum. M. Brożek: Sydoniusz Apolinary, *Listy i wiersze*, Polska Akademia Umiejętności. Biblioteka przekładów z literatury starożytnej 14, Kraków 2004.

Opracowania

GOLONKA K., *Konsencjusz Młodszy z Narbo – przedstawiciel elity intelektualnej późnoantycznej Galii (V wiek)*, „Prace Historyczne” 134 (2007) 7-24.

GRZYWACZEWSKI J., *Appointing Bishops in the First Centuries*, Lublin 2013.

⁵⁵ Sidonius Apollinaris, *Epistula* VII 12, 4, ed. Loyen, t. 3, s. 66, tłum. Brożek, s. 132.

- GRZYWACZEWSKI J., *The Passage from Romanitas to Christianitas According to Sidonius Apollinaris* († c. 486), *StPatr* 48 (2010) 295-301.
- LOYEN A., *Chronologie des lettres*, w: Sidoine Apollinaire, vol. 2: *Correspondance livres 1-5*, Paris 2003², 243-257; vol. 3: *Correspondance livres 6-9*, Paris 2003², 211-219.
- MARITANO M., *Auspicio di Toul*, *NDPAC* I 661-662.
- MARITANO M., *Lupo di Troyes*, *NDPAC* II 2942-2943.
- MASCOLI P., *Gli Apollinari. Per la storia di una famiglia tardoantica*, *Quaderni di „Invigilata lucernis”* 39, Bari 2010.
- PRICOCO S., *Sidonio Apollinare*, *NDPAC* III 4927-4930.
- RODRÍGUEZ LÓPEZ R., *La agricultura como „officium” en el mundo Romano*, „*Revue Internationale des droits de l’Antiquité*” 49 (2002) 185-202.
- STYKA J., *Sydoniusz Apollinaris i kultura literacka w Galii V wieku*, *Prace Komisji Filologii Klasycznej PAU* 38, Kraków 2008.
- SZCZUR P., *Lupus z Troyes*, *EK* XI 223.
- VAN VAARDEN J., *Sidonio Apollinare, poeta e vescovo*, *VetCh* 48 (2011) 99-113.
- VOGT J., *Upadek Rzymu*, tłum. A. Łukaszewicz, Warszawa 1993.